
Г л а с н и к
Етнографског института
Српске академије наука и уметности

LI

Београд 2004

Г

Е

И

UDC 39 (05)

ISSN 0350-0861

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

BULLETIN

OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

LII

Editor in chief:
DRAGANA RADOJIČIĆ

Editorial board:
LASTA ĐAPOVIĆ, RADOST IVANOVA, MIROSLAVA
LUKIĆ-KRSTANOVIĆ, SOFIJA MILORADOVIĆ, MILJANA RADOVANOVIC,
DRAGANA RADOJIČIĆ, GOJKO SUBOTIĆ, BOJAN ŽIKIĆ

Secretary:
MARIJA ĐOKIĆ

Accepted for publication by the reference of associate member of the SASA
Vojislav Stanovčić at the VIII session, Department of Social Sciences SASA,
October 4th 2004.

Belgrade 2004

УДК 39 (05)

ISSN 0350-0861

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
LII

Уредник:
ДРАГАНА РАДОЛИЧИЋ

Уређивачки одбор:
ЛАСТА ЂАПОВИЋ, БОЈАН ЖИКИЋ, РАДОСТ ИВАНОВА,
МИРОСЛАВА ЛУКИЋ-КРСТАНОВИЋ, СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ,
МИЉАНА РАДОВАНОВИЋ, ДРАГАНА РАДОЛИЧИЋ, ГОЈКО СУБОТИЋ

Секретар уредништва:
МАРИЈА ЂОКИЋ

Примљено на VIII седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној
4. октобра 2004. године на основу реферата дописног члана САНУ
Војислава Становчића

Београд 2004

Издавач:

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 636-804

Рецензент:

дописни члан САНУ ВОЈИСЛАВ СТАНОВЧИЋ

Лектор:

СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ

Превод на енглески:

ЈЕЛЕНА ЧВОРОВИЋ

Коректор:

МИРЈАНА РАДОВАНОВИЋ

Технички уредник:

ДАВОР ПАЛЧИЋ

Штампа:

ЧИГОЈА, Београд

Тираж:

500 примерака

Штампање финансирано из средстава Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије.

Део радова у овом Гласнику резултат су рада на пројектима: Традиционална култура Срба — системи представа, обреда и социјалних институција (бр. 2157) и Савремена сеоска и градска култура — путеви трансформација (бр. 1868), које је у целини финансирало МНЗЖС РС.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39 (05)

ГЛАСНИК Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography / уредник Драгана Радојичић. — Књ. 1, бр. 1/2 (1952)– . — Београд (Кнез Михаилова 35/III) : Етнографски институт САНУ, 1952– (Београд : Чигоја). — 24 cm

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института

COBISS.SR.-ID 15882242

САДРЖАЈ — SUMMARY

<i>Љиљана Гавриловић</i> , Етнографија виртуелне реалности	9
<i>Ljiljana Gavrilović</i> , The Ethnography of Virtual Reality	16
<i>Бојан Жикић</i> , Гест у егзотеричном контексту	17
<i>Bojan Žikić</i> , Gesture in an Exoteric Context	28
<i>Nevena Ćurčić</i> , Texts, Audiences and Relations of Power Research Paradigms in Media and Cultural Studies	29
<i>Невена Ћурчић</i> , Медијски текстови, публике и односи моћи истраживачке парадигме у студијама медија и културе	40
<i>Мирослава Малешевић</i> , Снови о будућности: како дечаци и девојчице виде своје родне улоге	43
<i>Miroslava Malešević</i> , Dreams About the Future — How Boys and Girls Perceive Gender Roles	51
<i>Мирослава Лукић Крстићановић</i> , Фолклорно стваралаштво у бирократском коду — управљање музичким догађајем	53
<i>Miroslava Lukić Krstanić</i> , Folklore in Bureaucracy Code / Running a Music Event	65
<i>Марина Симић</i> , Конструкција идентитета једног фудбалског клуба на примеру ФК Обилића	67
<i>Marina Simić</i> , Identity Construction of a Football Club on the Example of FC Obilic	80
<i>Иван Ђорђевић</i> , Улична прослава Нове године у Београду	81
<i>Ivan Djordjević</i> , Street Celebration of New Year's Eve in Belgrade	90
<i>Александар Крел</i> , Путеви трансформације традиционалних дечијих игара Срба у Товаришеву	91
<i>Aleksandar Krel</i> , Changes in Traditional Children's Games Among Serbs in Tovariševo	108

<i>Младена Прелић</i> , Крсно име (крсна слава) код Срба у Будимпешти и околини у функцији одржавања етничког идентитета	109
<i>Mladena Prelić</i> , Maintaining Ethnic Identity: Family Patron's Day Among the Serbs in Budapest and Surrounding Area	115
<i>Мирјана Павловић</i> , Матерњи језик као један од етничких симбола Срба у Темишвару	117
<i>Mirjana Pavlović</i> , Native Language as an Ethnic Symbol. Serbs in Timisoara	126
<i>Александра Павићевић</i> , Нека питања спољних миграција југословенског становништва током друге половине двадесетог века — Време за преиспитивање? —	129
<i>Aleksandra Pavićević</i> , A Few Questions Concerning Exterior Migrations of Yugoslav Population During the Second Half of the 20 th Century — A Time for Reconsideration —	136
<i>Петер Славковски</i> , Традиционална култура словачких мањина у средњој и југоисточној Европи	139
<i>Peter Slavkovski</i> , Traditional Culture of Slovakian Minorities in Central and Southeastern Europe	145
<i>Јелена Ћворовић</i> , Reproductive Behavior, Ethnicity and Socio-Economic Status — A Comparison of two Serbian Gypsy Groups	147
<i>Јелена Ћворовић</i> , Репродуктивно понашање, етницитет и социо-економски статус — Поређење две групе Рома	152
<i>Сања Златановић</i> , Василица и самоодређење Рома	155
<i>Sanja Zlatanović</i> , Vasilica and Self-Determination of Roma	164
<i>Милош Луковић</i> , Цинцари у Урошевцу и другим „косовским железничким варошима“ — Прилог историји Цинцара у Србији —	165
<i>Miloš Luković</i> , Tzintzars in Uroševac and Other Kosovo' Rail Centers — a contribution to the history of Tzintzars in Serbia —	185
<i>Мирко Барјактаровић</i> , Религија и насеље као чувари народносног	187
<i>Mirko Barjaktarović</i> , Religion and Settlement as Preservers of Ethnicity	197
<i>Никола Пантелић</i> , Градска породица и традиција осамдесетих година XX века	199
<i>Nikola Pantelić</i> , Urban Family and Tradition in the 1980's	204
<i>Ивица Тодоровић</i> , Прилог реконструкцији базичног митолошког кода српске народне религије — митска бића Тамнаве	205
<i>Ivica Todorović</i> , Mythical Creatures of the Tamnava Region: A Basic Mytological Code in the Serbian Folk Religion	225
<i>Бојан Јовановић</i> , Вампир као метафора	227
<i>Bojan Jovanović</i> , Vampire as a Metaphor	233

<i>Гордана Благојевић</i> , Прилог проучавању вампира у Срба или лужничке приче о вампиру	235
<i>Gordana Blagojević</i> , A Contribution to the Vampire Studies Among Serbs or Vampire Stories From Luznica	242
<i>Ласџа Бајковић</i> , Највећа жртва — Жртвовање сопственог детета као мотив у словенској народној књижевности	243
<i>Lasta Djapović</i> , The Main Sacrifice — Sacrificing own children in Slavic folk literature	255
<i>Миљина Ивановић-Баришић</i> , Временско одређење празника и годишњих обичаја у подавалским селима	257
<i>Milina Ivanović-Barišić</i> , Temporal Settling of Holidays and Annual Customs in Villages at the Foot of the Avala Mountain	266
<i>Зоран Гудовић</i> , Неке архаичне црте у друштвеном животу Брскућана (Етнографске забелешке)	267
<i>Zoran Gudović</i> , Some Archaic Traits in Social Life of Brskuceans (Ethnographical Notes)	280
<i>Јадранка Ђорђевић</i> , Одлике родбинске терминологије у врањском крају . . .	283
<i>Jadranka Djordjević</i> , Kinship Terms in the District of Vranje	293
<i>Десанка Николић</i> , Шаливе ерске приче из ариљског краја	295
<i>Desanka Nikolić</i> , Humorous “Era” Stories from the Arilje Region	300
<i>Драгана Радојичић</i> , Санитарни кордон	301
<i>Dragana Radojičić</i> , Sanitary Cordon	310
<i>Мирослав Свирчевић</i> , Миграције у Србији XVIII века и установе патријархалног друштва	311
<i>Miroslav Svirčević</i> , Migrations in Serbia During the 18 th Century and Patriarchal Society Institutions	326
<i>Јадранка Ђорђевић</i> , Преглед словеначких часописа из етнологије (2000–2003)	327
<i>Биљана Миленковић Вуковић</i> , Библиографија проф. др Ђурђице Петровић — 1. део (1927–2003)	335

Прикази

<i>Софија Милорадовић</i> , Невенка Миловановић, <i>Доња Муџница. Варош међу селима</i> , Параћин 2003, 505 стр.	357
<i>Миљина Ивановић-Баришић</i> , Радоје Д. Цветић, Пиносава — подавалско насеље, Београд 2003, Библиотека <i>Хроника села</i> , с. 1–351.	358
<i>Душан Дрљача</i> , Етнологија у часопису шабачког Музеја — Годишњак Народног музеја у Шапцу, бројеви 1, 2 и 3 (2000, 2001. и 2002) . .	360

In memoriam

Бојан Жикић, Проф. др Душан Бандић (1939–2004) 363

Сећање

Никола Панџелић, Ранко Финдрик (1922–2004) — Неимар музеја „Старо село“ у Сирогојну 365

Аутори у Гласнику ЕИ САНУ ЛП 369

Упутство ауторима 371

Гордана БЛАГОЈЕВИЋ
Етнoграфски институт САНУ, Београд

УДК 398.4(497.11)
Оригинални научни рад

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ВАМПИРА У СРБА ИЛИ ЛУЖНИЧКЕ ПРИЧЕ О ВАМПИРУ

У овом раду приказана су народна веровања у вампира у селу Стрелац, у лужничкој области на југоистоку Србије. Кроз приче казивача изложене су представе о активности вампира, као и мере заштите од њега — „уочавање“, одвођење уз помоћ погаче и сл. У народној медицини Лужнице присутна је тзв. вампирова кост.

Кључне речи: веровање, вампир, Стрелац, суботник, „уочити“, вампирова кост.

У нашој науци је проучавању вампира посвећено доста пажње, те постоји ве-ома богата и разноврсна литература.¹ У овом раду ћу изложити новија веровања везана за ово митско биће, о којима у досадашњој литератури није било помена. Веровање у вампира било је распрострањено код свих Словена, а помиње се и у Несторовој хроници из XI века.² По општесловенским представама, људи чије рођење, живот или смрт прате кршења ритуалних или моралних норми постају вампири, као и они који су умрли неприродном или превременом смрћу.³ Према схватању које је распрострањено у српском народу, људски живот се не завршава у тренутку смрти, већ се на одређени начин наставља.⁴ Према Т. Ђорђевићу, мртвац који ноћу устаје из свог гроба, код Срба се најчешће назива вампир, иако постоји низ других назива.⁵ Првобитни назив „упир“ замењен је обликом вампир, веро-

¹ Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Београд 1980; Dušan Bandić, *Vampir u religijskim shvatanjima jugoslovenskih naroda*, Kultura, br. 50, Београд 1980; Dušan Bandić, *Koncept posmrtnog umiranja u religiji Srba*, Etnološki pregled 19, Београд 1983; Dobrila Bratić, *Gluvo doba. Predstave o noći u narodnoj religiji Srba*, Београд 1993; Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Београд 1995; Веселин Чајкановић, *Студије из српске религије и фолклора 1910–1924*, Београд 1994; Јасмина Ранчић, *Ваво у митологији јужних словена*, Београд 1997; Шпиро Кулишић, *Из старе српске религије — новогодишњи обичаји*, Београд 1970; Тихомир Ђорђевић, *Вампир и друга бића у нашем народном веровању и предању*, СЕЗБ LXVI, Београд 1953; Слободан Зечевић, *Култ мртвих код Срба*, Београд 1982; Слободан Зечевић, *Митска бића српских предања*, Београд 1981; Добрила Братић, *Усамљени покојници*, ГЕИ САНУ XXXIX, Београд 1990; Иван Ковачевић, „Прикољши“, ГЕИ САНУ XXXIX, Београд 1990; Вук Караџић, *Српски рјечник истаумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Београд 1935.

² Токарев С. А., *Религиозне верования восточно-славянских народов*, Москва 1957, 32.

³ *Словенска митологија — енциклопедијски речник*, Београд 2001, 61.

⁴ Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Београд 1980, 105.

⁵ Други називи су: вампирин, вапер, вопер, вопир, липир, лапир, лампир, лампијер, вук, вукодлак, волкодлак, укудлак, кодлак, кудљак, вукозлак, вукозлачина, вједогоња, једогоња, видогоја, штри-

ватно у XV или XVI веку, а крајем XVII века овај српски назив прешао је и у западну Европу.⁶ У члану 20 Душановог законика забрањује се да се људи ваде из гробова и спаљују: „Оно село које би то учинило платиће вражду (казну за убијена човека), а распопиће се поп који би дошао на то“.⁷

У Вуковом речнику о веровањима у вампира постоје подаци код речи *вукодлак*: „вукодлак се зове човек у кога... последије смрти 40 дана уђе некакав ђаволски дух и оживи га (повампири се). Потом вукодлак излази ноћу из гроба и дави људе по кућама и пије крв њихову. Поштен се човек не може повампирити, већ ако да преко њега мртва прелети каква тица или друго какво живинче пријеђе: за то свагда чувају мрца да преко њега што не пријеђе“.⁸

За В. Чајкановића вампир је мртво тело које је „оживело“, преанимистички демон, „живи леш“.⁹ Он сматра да је анимистичко схватање, по коме из гроба излази само вампирова душа, у облику лептира, и онда се претвара у шта хоће (човека, животињу, или у неки предмет) — млађе.¹⁰ Д. Бандић примећује да разноврсност назива за ово митско биће прати и разноврсност садржаја. Наиме, представе о вампиру код Срба веома су неуједначене — „оне варирају од краја до краја, од села до села, у извесним случајевима и од куће до куће“.¹¹ Према Д. Бандићу вампир је биће у које се претварају људи које је њихова заједница окарактерисала као аберантне (= проблематичне). Човек „постаје“ вампир захваљујући продуженој или поново успостављеној коегзистенцији његовог тела и његове душе, односно неког другог духа и демона. Ово биће „постоји“ кроз правилно смењивање два егзистенцијална облика — одуховљеног тела и отелотворене душе (или неког другог духовног бића). Односе људи и вампира карактеришу представе о опасном деловању вампира и о потреби његовог физичког уништавања.¹²

Казивања о вампирима

Теренска истраживања обавила сам у селу Стрелац, општина Бабушница, у августу месецу 2003. године. Ово подручје, од стране етнолога мало истраживано, налази се на југоистоку Србије.

Село Стрелац припада сливу речице Мурговице. Сва села овог слива, преко Црвено-јабучког рита носила су у турско време назив Буковик. У Буковик, поред Стрелца, спадају и села: Бердуј, Раковдол, Радосин, Грацка, Јабуковик, Дарковци, Црвена Јабука, Кална, Преслап, Студена, Пресека, Валниш, Ралин, Масуровац, Радињинци. Житељи Буковика кажу за себе да су из Лужнице. Под Лужницом се подразумева цео лужнички срез који је добио назив према истоименој

гун, тенац, тењац, медовина, прикосац, косац, гробник, громник, таласам, упир, упирина. Т. Борђевић, *Вампир и друга бића у нашем народном веровању и предању*, СЕ36 LXVI, Београд 1953, 150.

⁶ Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд 1998, 75. Код Пољака је и данас заступљена реч „џриог“.

⁷ Ст. Новаковић, *Законик Свѣфана Душана цара српског 1349. и 1354. г.*, Београд 1898, 158.

⁸ В. Карацић, *Српски рјечник истуmacher њемачкијем и латинскијем ријечима*, Београд 1935, 82.

⁹ В. Чајкановић, *Сѣара српска религија и митологија*, Београд 1995, 204. О овоме видети у: Д. Bandić, *Tabu и традиционалној култури Срба*, Београд 1980, 106.

¹⁰ В. Чајкановић, *Сѣара српска религија и митологија*, Београд 1995, 205.

¹¹ Д. Bandić, *Vampir и религијским швтанјима југословенских народа*, *Kultura* br. 50, Београд 1980, 83.

¹² *Истѣо*, 91.

реци.¹³ Лужница је десна притока Власине. Извире на североисточној страни Суве планине. Једина знатнија притока јој је Мурговица, која тече са југоистока на северозапад и утиче са леве стране.¹⁴ Села имају своје *мале* (делове села), те тако, нпр., у Стрелцу постоје: *Тамња мала, Равна, Мишчова мала, Горња мала*.¹⁵ Свако село имало је посебне карактеристике због којих се спомињало, тако је нпр. у Стрелцу било много свештеника.¹⁶

Приче о вампирима спадају у ред омиљених прича у Стрелцу. Казивачи се слажу да је раније било више вампира, али да их и данас има. У прикупљеном етнографском материјалу налазе се приче о вампирима, које су настале као резултат личног искуства казивача, као и оне које су казивачи чули од блиских особа.

Према прикупљеним казивањима, вампир је биће које постаје од човека — или за његовог живота или након смрти. Када неко постане вампир, кажу *увампирио се, њокварио се*. Већ по изразу *њокварио се* видимо да особа пре повампирења није нужно лоша. Казивачи сматрају да не може свако да се *увампири*, већ је то наследно — *не вампири се сваки, њо иде њо крв, њо фамилију. Ејџо, Босиљћа се увампирила, можда се њен унук или син увампири*. Вампире се и мушкарци и жене, независно од узраста, дакле — и старије и млађе особе. У прикупљеном материјалу већи је број жена-вампира.¹⁷

Вампира види особа која се родила на Задушнице — *субојник: Овако не можеш да га видиш, само чујеш — чивуљати се. Ко се на Задушну субоју родио, субојник, њај га види као човек*. Обични људи само чују вампира, не виде га, али и он чује њих када му се обрете. Казивачи се слажу да вампира могу да осете пси, посебно кучка. Ако пас лаје на дрво на коме нема ничега, сматра се да је на њему вампир.

„Живи вампир“

Човек постаје „вампир за живота“ када је болестан дужи временски период, а не тражи медицинску помоћ, тј. не користи лекове. Када неко лежи годину-две дана у постељи, за њега кажу: *ујастељил се. Увампири се* болесник који проведе дужи временски период сам у кући, уколико га нико не негује. Према општераспрострањеном схватању казивача, раније је било више вампира, јер народ није примао инјекције. Понекад се болесник-вампир, лежећи у кревету, јавља у облику неке животиње — нпр. мачке. Једна казивачица била је у посети болесној рођаци по имену Зора. Болесница ју је замолила да отера мачке: „*Доде, раскарај мачће ни њоједоше леб!*“. Казивачица није видела мачке, него вели да се та Зора била увампирила, па јој је после дошла у башту и мјаукала: *не видиш ју, само чујеш мау-мау*.

¹³ Владимир Николић, *Етнолошка грађа и расправе из Лужнице и Нишаве*, СЕЗБ XVI, Грађа и расправе 9, СКА, Београд 1910, 1.

¹⁴ Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. II, Загреб 1927, 600.

¹⁵ В. Николић, *Етнолошка грађа и расправе из Лужнице и Нишаве*, СЕЗБ XVI, Грађа и расправе 9, СКА, Београд 1910, 4. Морам да напоменем да *малу* коју В. Николић назива *Равна*, кроз коју протиче истоимена река, сељани заправо зову *Појова мала*, јер се у њој налази црква и никада је нису звали *Равна*.

¹⁶ *Истџо*, 6.

¹⁷ В. Чајкановић каже да је, према подацима којима је он располагао, вампир-жена ретка и секундарна појава. О томе видети у: В. Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Београд 1995, 215.

„Живи леш“

Када у Стрелцу неко умре, његово тело до сахране остаје у кући. Покојника никада не остављају самог, чак ни ноћу. Чувају га да преко њега не пређе нека животиња, да се не *увампири*, што је општепознато веровање. У просторији у којој се налази покојник увек је упаљена свећа.¹⁸

Уколико се деси да се неко повампире, он *до 40 дана оди*, тј. јавља се до четрдесетодневног помена. Онај који се јавља и после тога, *укости се, ња иде ње њије стиоку — свиње, говеда, ња и људе оће њоког да ѡриџисне, јер он се храни сас крв*. Понекад се вампир јако дуго јавља, *неће да се изгуби*. Т. Ђорђевић наводи народну приповетку из пиротског округа, у којој је вампир сам рекао: „Има до пет стотини године од кога сам на овај свет“.¹⁹

Вампирове активности

Вампир се најчешће јавља својим рођацима.²⁰ Међутим, јавља се и особама са којима није родбински повезан, посебно комшијама. Казивачи се увек чуде кад им се јави неки вампир са којим нису у крвном сродству: *Ма, ми нисмо ниџиџа, ни род!* Од осталог света се крије, бежи у пећине.

Вампир остварује контакт са људима и тако што им се попне на леђа, па га они носе. Особа на коју се попне вампир, осети невероватну тежину, једва хода, а када вампир падне са ње, чује како је *ѡреснуо* о земљу. *Вампир се укачи на човека, ња га човек носи и ѡренесе га негде у ѡраву стирану. Оџиде и негде се врне, а негде не знаје да се врне*.

Следеће приче говоре о томе како вампир „јаше“ човека. Једна жена из села, Злата, враћала се из планине са жетве, а на леђима је носила *некоје деџе малечко у лелејћу*. У једном тренутку осетила је велику тежину на леђима — *осеџам деџе од два месеца, није могуће да је ѡако ѡешко*. Прошла је поред куће у којој је живела Стојана и назвала јој: *Добро вече!* Стојана је била *субоџник*, па ју је питала: *Виде ли Цветџу негде*, а ова јој је одговорила: *Где ѡу да ју видим, ѡи ако ју видиш — ја ју не видим!* После јој је Стојана испричала да се Цвета била *укачила врз лелејћу*,²¹ *на деџето седела* и кад је она рекла: *Виде ли Цветџу негде*, ова јој је припретила прстом. Цвета је била њена заова која се *увампирила*. Када је жена дошла до раскршћа (*до раскрсеје*), Цвета је скочила са ње.

Један казивач испричао ми је следећи догађај. Његов брат, Чедомир, враћао се кући и одједном је осетио тежину на леђима. Вампир је скочио на њега и он га је носио све до куће. Када је отворио капију, вампир је пао и *ѡреснуо* о земљу. Чедомир је утрчао у собу и рекао: *Бабо, неџиџо ме ѡриџисну!* Она му је одговорила: *То је Ле-*

¹⁸ О томе видети и код: В. Николић, *Еџнолоџка грађа и расѡправе из Луџнице и Ниџаве*, СЕЗБ XVI, Грађа и расправе 9, СКА, Београд 1910, 250.

¹⁹ Т. Ђорђевић, *Вампир и друга биџа у нашем народном веровању и ѡредању*, СЕЗБ LXVI, Београд 1953, 181.

²⁰ О томе да вампир досађује превасходно својим сродницима видети у: В. Чајкановић, *Сџара срџска релиџија и мџџологија*, Београд 1995, 207.

²¹ *Укачила врз лелејћу* — „седела је на носилци за дете“.

Њосава, да ју Бог убије! Кучку зови, нека ју најури! Вампир-Лепосава ушла је у собу у којој је био разбој за ткање, па је ткала; видели су и чули како се помера брдило. Баба рече: Ошворише враиша, кучку да увабимо, да она изјури тио! Пустили су кучку у собу, она је лајала, завукла се под кревет и затим оде низ њуи, оде и Лепосава.

Вампир углавном исијаја стоку, понекад малу децу или људе. *Много су раније мала деца исијана била, вампир га исијаје. Вампир иде и на бебу, тије крв.*

Вампир се јавља ноћу и притиска човека који спава. Као пример наводим причу коју је казивачица из Стрелца чула од своје мајке: *Нисам чула нишита да куцне, само њоче од ноге ко мачка да ми иде на гор, на гор, и као лакаи да сстави на једно уво, ња ме њришисну и на раме. На уво имам осећај као да врши. Та жена се звала Сшојна. Ја кажем: „Леле, да ли се Сшојна увампирила?!“ Ал ме, каже, зашворило, не могу да ѡзовем, само сшењем — не могу да ѡзовем Славка (мужја). Он ме је сигурно чуо како сам ја мацала и он само одједном рече: „Какво је, бре?“ И оно ошиде. Ујуиро ми тио раме црвено и уво. Два-ири дана црвенило.*

Једна казивачица испричала ми је да је једне ноћи осетила тежину на ногама. Била се уплашила да јој вампир не пређе на децу, па се није померала. Међутим, пошто је тежина била неиздржива, она је шутнула вампира на под и добро га изгрдила. Вампир је била њена рођака Дана. *Ја ју набрука: у, доде Дано, да те срам буде, како ња можеш мене!* Пошто ју је добро изгрдила, више није долазила ноћу да је притиска, али је почела да гњави краве. Вампир-Дана је спавала у слами у јаслама; направила је *кошало*, тј. удубљење. Вампир је неколико пута пуштао воду у штале, а казивачица је звала и снају да види, да јој после не кажу да лаже. Вампир као да је нечим боцнуо краву док ју је музла, па јој је гурнула лонац са млеком. Да би отерала *увампирену* Дану, она ју је опет добро изгрдила. *Ја је набрука, реко: срам те било, горе ти разбили кућу, машину ти изнели, кукуруз ти разнели.* После тога више се није враћала.

Друга казивачица била је на сахрани. Када се вратила кући, њена крава је испуштала чудне звуке — једва ју је увела у шталу. Крава дуго није хтела ни да једе ни да пије, само је гледала у зид. Закључили су да се Мара, код које је казивачица била на сахрани, повампирила и ушла у краву. Дуго није могла да је отера — *Учише ме да ѡрим, да киим воду, да сијам — све сам тио радила и нишита. Па ми казала некоја, и тио кад сам урадела, ѡресшало је.*

Вампири су били посебно активни у периоду некрштених дана (од Божића до Богојављења) и тада су се дружили. *Имало некакви некрштени дни куде Водице (=Богојављење) и они излазили, ња играју, свире, играју. Сшарији људи говораше: ешо, вампири се разиграше!*²²

Како се заштитити од вампира

Уколико се посумња да је неки покојник вампир, пре него што га сахране, закуцају му иглу у колено — *кад умре и кад да га којају, они му набију иглу у колено да не креће од шива.*²³

²² О томе видети и у: В. Караџић, *Српски рјечник иштумачен њемачкијем и лашинскијем ријечима*, Београд 1935, 82.

²³ О томе видети и у: Т. Ђорђевић, *Вампир и друга бића у нашем народном веровању и предању*, СЕЗБ LXVI, Београд 1953, 187; С. Зечевић, *Митска бића српских предања*, Београд 1981, 130; В. Чајкановић, *Сшара српска религија и митологија*, Београд 1995, 212.

Опште је распрострањено веровање да је најлакше заштитити се од вампира тако што га човек добро изгрди и отера од себе — *можеш да се заштитиш од вампира ако га набрукаш, да га најраиши на негде.*

Један казивач испричао ми је догађај који му се десио у детињству, четрдесетих година 20. века. Преко лета су живели у планини, на појати. Ту су чували велико стадо оваца. На суседној појати умрла је Босиљћа, која се потом повампирила. То су сазнали од кума Славка, који се спуштао у село по хлеб. Прошао је поред њихове колибе и пожалио им се: *Бабичка се њокварила на овија! Кумашине, целу ноћ дежурамо, овце целу ноћ јури. Ми смо закасали, целу ноћ шроја! Кад устанемо ујуџру, чујемо шројају кашике, шројају њанице, ујуџру њогледамо, све кашике и њанице њостављене на шројезу.* Казивач је помислио: *Леле, да ли ће к ноћи да дојде код нас!* Таман се смркло, они су завршили вечеру, тек одједном су овце и козе почеле да трче. Биле су иза колибе, ограђене невисоким гредама, тако да су јарићи, кад се затрче, скакали на греде. Било је наложено огњиште, па је отац узео *главњу*, тј. направио је нешто као бакљу, и онда су он и мајка отишли код оваца. Мајка је почела да се љути, *да мурдари — какво ми шржши њу!* Добро ју је изгрдила и вампир се више није враћао.

Како се отарасити вампира

Да би вампира онеспособили, односно да би болесник умро, потребно га је *уочити*, тј. рећи му у *очи* све оно што је он као вампир учинио. Тако је, на пример, тридесетих година 20. века један младић из Стрелца дуго патио од неке непознате болести. Нико није знао шта му је, а он се није лечио. *Субојници* су почели да га виђају како људима у селу узнемирава овце. На крају га је мајка *уочила* — набројала му је све штете које је починио. Да би се заштитио од њеног погледа, он је рукама покрио очи. Мајка му је померила руке, погледала га у очи и све му поновила. Умро је за два дана. Уколико се болесник који је блед у лицу, а за кога сумњају да је вампир, окрене према зиду, веле: *Види како се окренуо да га не уоче!*

Ако је упитању вампир-покојник, могуће га је *намамити на њогачу* и извести из села. Забележила сам причу о жени-вампиру, која је дошла из суседног села — Лесковице. Није била много стара када је умрла, али *увампирила се и лом сиварала овде*. Много је штете правила, а нису могли никако да је отерају — *да ју изгубе*. На крају је једна жена из Стрелца, Драгојћа, умесила погачу да би је на њу *намамили*. Њен супруг, Ђорђе, ставио је торбу са погачом на раме и рекао вампиру: *Ајде, Сшојанће, да идемо у Лесковицу. Жене њи сина, ња да идемо, шраже ни на свадбу. Ајде, еве Драгојћа је њогачу омесила и да идемо.* Он није видео вампира, само му се обратио да би га чуо. Пењући се на велико брдо Таламбас, осетио је тежину на леђима — *она мора да се укачила на мене да ју носим, њешко ми као камен кад носим, ама једва сам излезал*. Када је стигао на место одакле се иде према Лесковици, торбу са погачом је закачио на дрво и рекао јој: *Ајде, њи сад иди на шамо, ја ћу на овамо.* Ђорђе се вратио у Стрелац, а она је отишла и није се више враћала.

Вампира може да убије *субојник* ако га полије кључалом водом, те кажу: *ко је субојник — да га њојари.*

Вампир у народној медицини

У народној медицини у овом селу користе *вампирову кост*. Према народном веровању, када пси ноћу негде много лају, то значи да су растргли вампира. Ујутру је потребно доћи на то место, на коме је од вампира остала само гомила пихтија. Пихтије треба *разгнупи* и ту се налази вампирова кост. Она изгледа као кост човечјег колена — жуте је боје. Интересантно је да, као што сам поменула, покојницима за које сумњају да ће се повампирити, закуцавају иглу у колено, а код *увампирених* остаје само та кост. Користе је за лечење црвеног осипа, који се јавља на кожи код беба. Ставе је у *коришо*, тј. у кадицу у којој се дете купа, и осип прође. Ево приче која то илуструје: *Ишла баба Драга код шешику њену, девојка била, да јој њомогне, јер је имала њуно деце, ња да их ойеру. Нека жена у њу малу била умрла. Целу ноћ су лајала њсеџа. На њо њсеџа много лају. Ујуџу ће шешика да иде за воду, а Драга сас њу да ју њомогне. Тейка је ишла исџред. Наџу на нешџо као њихџије, џако се џресе. Тейка је знала како џо изгледа и рекла: „Леле, леле, где њсеџа сџринку Сџојну куде су удавила!“. Иuze дрвце, гранчицу, ња га све рашчачка, а у средини је џа кошчинка. Драга ми је џо џричала, није џо лџа. Узе кошчинку, увџи ју џека и џури ју у џей.*

Једна казивачица (рођена у Стрелцу, живи у Бору) је 1975. године ставила ту кост у кадицу у којој је купала своју бебу са црвеним осипом по кожи, и тај осип је нестао.

Завршна разматрања

Према традиционалним представама о вампиру, ово биће је на неки начин оживљени мртац. Међутим, овде се сусрећемо са веровањем према коме човек за живота може постати вампир. До ове врсте вампирења долази уколико се оболела особа осами, а не лечи се и нико јој не помаже. У уводном делу сам навела да вампирење, према традиционалном схватању, углавном зависи од живота појединца и његовог односа према заједници.²⁴ Међутим, овде имамо једну потпуно супротну ситуацију, јер вампирење зависи од односа заједнице према појединцу. Тиме се заједница подстиче да брине о болесницима, јер рођаци који не обилазе своје болесне сроднике бивају принуђени да трпе њихове „вампирске“ посете. Ове представе усмеравају понашање заједнице према болеснима и на тај начин имају улогу етичког регулатора.²⁵

Казивачима је сумњив човек који је болестан, „а не прима инјекције“. Пробадање коже иглом представља један од начина уништавања вампира. Дакле, појединац који одбија да му буше кожу, тиме изазива неповерење своје околине.

Могућност „породичне наследности“ вампирења представља још једну новину у односу на традиционалне представе о вампирима. При том, морам да нагла-

²⁴ Понекад до вампирења долази несрећним случајем, нпр. уколико преко покојника прескочи нека животиња.

²⁵ Д. Бандић је посматрао веровање у вампира као механизам помоћу којег се спречава аберација појединца; видети у: Dušan Bandić, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, „Vampir u religijskim shvatanjima jugoslovenskih naroda“, Beograd 1990, 68.

сим да фамилије у којима се поједини чланови вампире, нису окарактерисане као аберентне, већ се то посматра више као нека врста наследне болести.

Из грађе је очигледно да је у овом крају знатно ослабио страх од вампира. Наиме, уместо драстичних традиционалних метода уништавања вампира, овде се од вампира штите тако што га или добро изгрде и отерају од себе, или прибегавају *уочавању*. То је метод који подразумева да за живота повампиреној особи треба рећи *у очи* све оно што је као вампир учинила. Према традиционалној представи, тешко и дуго умире грешан човек. Овде је присутно веровање да је болеснику потребно предочити све његове грехе, тако да он — суочивши се са својом грешношћу — умре. Ако је упитању вампир-покојник, могуће га је *намамити на њогачу* и извести из села.

У традиционалним представама често су повезана веровања о опасном и лековитом. Примера ради, змија је симбол подземног света, „својствена су јој апотропејска и штетна својства, она је отровна и лековита...“.²⁶ Међутим, у постојећој литератури о вампиру није забележено да има било каква лековита својства. Једну од новина, коју је донело ово истраживање, представља податак да мештани Стрелца у народној медицини употребљавају тзв. *вампирову кост*. То је управо кост колена — она иста у коју се закуцава игла да се покојник не повампири.

Из наведених народних веровања, која су и данас живо присутна у селу Стрелцу, може се закључити да је човек људско биће само у заједници са другим људима.

Gordana BLAGOJEVIĆ

A CONTRIBUTION TO THE VAMPIRE STUDIES AMONG SERBS OR VAMPIRE STORIES FROM LUZNICA

Key words: belief, vampire, Strelac, speaking-out, vampire's bone.

This paper is the result of original fieldwork performed in the village of Strelac, in southeast Serbia during August 2003. All Slavs believed in the existence of a vampire; still today, this belief is widespread among Serbs. According to the folk stories, a man can become a vampire during his life or after death. It is believed that certain persons have a predisposition to become vampires: informants argued that the condition could descend by inheritance, or if an animal steps over a deceased person. A man can also become a vampire during his lifetime if he suffers from certain illness, but does not take medications, or if, when ill, he is left alone or abandoned by his family. In most cases a vampire hunts his relatives or neighbors, or disturbs their cattle. A vampire makes noise, troubles its relatives, jumps on their back, and sometimes sucks their blood. There are two ways of protection against a vampire: to scold and push a vampire away, and to face the creature in order to “speak out”. The “speak-out” method means that a vampire needs to be told about everything it did as a vampire. If a vampire is a vampire-deceased, it is possible to “lure” it with round bread, and banish it from the village. The villagers here use “vampire’s bone” for this purpose. These beliefs encourage people to take care of their sick — the ones who do not do so get frequent visits from a vampire.

²⁶ *Словенска митологија*, Енциклопедијски речник, Београд 2001, 212.